

FEKETE-KARYDI KLÁRA¹

A Biztonsági Szektor Reform koncepció

Concept of Security Sector Reform

Absztrakt

A Biztonsági Szektor Reform (Security Sector Reform, SSR) fogalma az 1990-es években alakult ki, és egy évtized alatt kulcsfontosságú koncepcióvá nőtte ki magát. A Biztonsági Szektor Reform talán a legösszetettebb és legszélesebb körben alkalmazott koncepció a nemzetközi biztonságpolitikai törekvésekben, hiszen nem csak a fegyveres erőkkel összefüggően és nem csak a fegyveres konfliktusok sújtotta területeken kerülhet alkalmazásra, hanem a békés átmenet útját járó országokban, és a közigazgatás egyéb területein is. Hazánkban a rendszerváltozást követő években került sor a Biztonsági Szektor Reformjára, NATO, EU és ENSZ tagállamként. A Világbank és az OECD égisze alatt pedig magyar szakértők is részt vettek úgy a koncepció továbbfejlesztésében, mint az egyes törékeny vagy működésképtelen államok biztonsági szektorának megreformálásában. Kijelenthetjük, hogy a téma aktualitása a koncepció megszületése óta folyamatos, hiszen gyorsan változó világunkban bármikor és bárhol szükség lehet a biztonsági szektor egyes területeinek továbbfejlesztésére, modernizálására, vagy átstrukturálására. Ez a cikk áttekintést nyújt a Biztonsági Szektor Reform koncepciójának fejlődéséről, nemzetközi alkalmazásáról, az elmélet és a gyakorlat dilemmáiról, a legjobb gyakorlatokról és a koncepció gyakorlati alkalmazásának kihívásairól.

Kulcsszavak: Biztonsági szektor reform, biztonság, fegyveres erők, törvényhozás, donor, működésképtelen államok

Abstract

The notion of Security Sector Reform (SSR) came to exist in the 90's and developed into a concept of key importance within a decade. Security Sector Re-

---

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európa Tanulmányok Kar, National University of Public Service, Faculty of International and European Studies, E-mail: fekete.klara@stud.de-agr.hu, ORCID: 0000-0001-9035-3739

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

form may as well be the most complex and most widely used concept amongst the international security policy endeavors since its applications are not restricted to the armed forces or the areas of armed conflicts, it can also be utilized in countries of peaceful transition and other spheres of the administration. In Hungary, Security Sector Reform was conducted in the early years following the transition. The Hungarian experts also participated in the reforming of the security sector of certain fragile or failed states under the umbrella of NATO, the European Union, the United Nations, the World Bank and OECD. It can be stated that the relevance of the topic is continuous since the birth of the concept as the further development, modernization or restructuring of certain areas of the security sector might be needed anywhere and any time in our rapidly changing world. This article outlines the development of the concept of Security Sector Reform, its international applications, the dilemmas of theory and practice, the best practices as well as the challenges of the practical application of the concept.

Key words: *Security Sector Reform, security, armed forces, legislation, donor, failed states*

A biztonsági szektor definiálására nem létezik egységes modell. Általában azokat az intézményeket, állományokat, struktúrákat értjük alatta, amelyek részt vesznek a biztonság garantálásában, és az azok vezetési, fenntartási és felügyeleti feladatainak hatékony ellátását biztosító törvényi és koordinációs mechanizmusokat. Tekintve, hogy a biztonság önmagában is egy összetett fogalom, az egyes államok biztonságát és a személyi biztonság garantálásáért felelős struktúrák is változatos képet mutatnak

A BIZTONSÁGI SZEKTOR REFORM KONCEPCIÓ EREDETE ÉS FEJLŐDÉSE

A XX. század végére láthatóvá vált az is, hogy az állami intézményrendszer helyreállítása vagy felépítése, illetve működtetése hosszú távon elképzelhetetlen fejlődés nélkül. Az alulfejlettség és a gazdasági elmaradottság körülményei között a demokratikus építkezés gyakran áthághatatlan akadályokba ütközik, így a rosszul kormányzott és megreformálatlan biztonsági szektor meghatározó akadályát jelenti a fenntartható fejlődésnek, a demokratikus intézményeknek, tehát végső soron a békének és biztonságának is [Gazdag, 2008]. A Biztonsági Szektor Reform célja tehát az állam biztonságának, és a személyes biztonság feltételeinek hatékony és eredményes biztosítása, a demokratikus kormányzás keretei között [Hendrickson, 1999], [Chalmers, 2000], [Smith, 2001], [Ball, 2002], [Chanaa, 2002], [Cooper–Pugh, 2002], [Edmunds, 2002], [Karkoszka, 2003], alkalmazására pedig a transzformálódó államokban a modernizációs törekvések, vagy fejlesztések során, valamint a törékeny vagy bukott államokban, konfliktusok megelőzésének érdekében, a béke-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

teremtés és békefenntartás folyamatában, illetve a fegyveres konfliktusok, háborúk lezárását, stabilizálását követően kerülhet sor.

A Biztonsági Szektor²

Alapvető intézmények az állam biztonság védelmében	A Biztonsági architektúrák kiegészítő intézményei	Felügyeleti Szervek	Kiegészítő Szervek	Illegális Biztonsági Szervezetek
Hadsereg	Bíróság	Törvényhozás	Nemzetőrség	Felszabadító
Rendőrség	Ügyészség	Parlamenti Bizottságok	Polgárőrség	hadsergek
Csendőrség	Büntetés- végrehajtás	Védelmi Minisztérium	Katasztrófa- védelem	Gerilla hadsere- gek
Határőrség	Adóhivatal	Külgügyminisztérium	Háttér- intézmények	Párt-hadseregek
Parti Őrség	Vámhivatal	Nemzetgazdasági Minisz- térium		Terrorista szer- vezetek
Titkos- szolgálatok	Egyéb unifor- mizált szerve- zetek	Pénzügyi felügyeleti szervek Nemzeti (Fejlesztési) Bank Kormányzat Köztársasági Elnök	Félkatonai Szervezetek ³ Magánhadseregek ⁴ Kiberbiztonsági aktorok ⁵	

1. sz. táblázat: A Biztonsági Szektor

A Biztonsági Szektor Reformjainak elsődleges célja a személyi biztonság feltételrendszerének hatékony érvényesítése. A reformfolyamatok során figyelem irányul konfliktusok gyökereire, gyökér okaira, így teremtve meg a lehetőséget a hosszú távú békére és fejlődésre.

² A táblázat N. Ball – M. Brzoska (2002): Voice and Accountability in the Security Sector c. munkájának (Bonn International Center for Conversion (BICC). Paper 21. 8. o.), és a szerző saját tapasztalatainak felhasználásával, valamint az ENSZ Közgyűlés 2003. évi 57/239 sz. határozatának, a NATO Parlamenti Közgyűlés 2011. évi 387 sz. határozatának, és az EU 2016. évi Hálózati és Informatikai Biztonsági direktívájának (Network and Information Security (NIS) Directive figyelembevételével készült.

³ Léteznek törvényes és illegális félkatonai szervezetek is

⁴ Private Security Companies; a törvényi szabályozás országonként eltérő, a legtöbb országban illegálisnak minősülnek

⁵ A kiberbiztonsági szereplők között megkülönböztetünk kibervédelmi szervezeteket/egységeket és hackereket

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

désre. A Biztonsági Szektor Reform rendszerint több intézményt érint vertikálisan és horizontálisan egyaránt, a reformfolyamatokat kísérő intézményi építkezés pedig egyaránt szolgál racionalizációs és modernizációs törekvéseket. Az érintett intézményekkel szemben megfogalmazott alapvető követelmények az *átláthatóság*, az *elszámoltathatóság*, illetve a *jogállamiság és az emberi jogok érvényesülése*.

A Biztonsági Szektor Reform folyamataiban kiemelten fontos a koordinációs mechanizmusok működése (1. táblázat). Minél szélesebb körű és/vagy mélyebb a nemzetközi partnerek együttműködése, annál összetettebb a jelentési lánc, a kommunikációs csatornák igénybevétele azonban mindkét irányban fokozódik, így követelményként fogalmazódik meg a *koordinációs mechanizmusok hatékonyságának növelése*, valamint a *parancsnoki- és jelentési lánc megerősítése*. Erre azért van szükség, mert számos bel- és külföldi szervezet tevékenységét kell harmonizálni, melyek egyébként izolált kommunikációs láncok segítségével hajtják végre feladataikat. A nemzetközi közösség, a donor szervezetek – köztük az EU – által támogatott *reformfolyamatok* képesek támogatást nyújtani a biztonsági szektor minden részterületének megreformálásában, melyhez a legjobb nemzetközi gyakorlatokat és a műveleti tapasztalatokat alkalmazzák. A nemzetközi szervezetek elméleti és gyakorlati felkészültsége hatékony támogatást nyújt a reformok előkészítésében, kivitelezésében és megőrzésében egyaránt. A nemzetközi aktorok eszközei között általában az alábbi megoldások szerepelnek:

- a koordinációs mechanizmusok kiterjesztése/adaptációja;
- nemzetbiztonsági stratégiák, szakpolitikák, és akciótervek kidolgozása;
- a felügyeleti szervek kapacitásainak erősítése;
- a biztonsági szektor hangsúlyos megjelenítése a törvényalkotásban;
- erőforrások mobilizálása a biztonsági szektor reform folyamataihoz kapcsolódó projektek megvalósításához;
- a nemzetközi donoroktól származó támogatások összehangolása;
- képzés/kiképzés;
- intézményfejlesztés;
- a programok monitoringja és értékelése;
- a biztonsági szektor reformjával kapcsolatos közkiadások felülvizsgálata;
- reformok a biztonsági szektor egy vagy több szegmensében, mint például a haderő, a rendőrség vagy határvédelem.

A Biztonsági Szektor Reform nélkülözhetetlen a konfliktusok után, hiszen ez garantálja a konszolidációt, a stabilitást és a tartós békét. A reformok elősegíthetik a szegénység elleni küzdelmet, kialakítják a jogállamiság és a jó kormányzás kereteit, kiterjesztik az állam legitimitását, és a konfliktusba való visszaesés megelőzését [Molnár, 2016]. A reformok megalkotása és keresztülvitele szempontjából természetesen az adott ország vezetésének politikai akarata és vezetői képességei lesznek a meghatározók.

A KONCEPCIÓ FEJLŐDÉSÉNEK MÉRFÖLDKÖVEI AZ EU-BAN ÉS AZ ENSZ-BEN

A nemzetközi közösség részvételével zajló biztonsági szektor reformra először a Szovjet-unió felbomlását követően került sor a kelet-közép-európai országokban. A poszt-kommunista országokban a kilencvenes években végbement biztonsági szektor reform a NATO kezdeményezésére indult el, és az EU részvételével zajlott, hiszen ezen országok később tagjaivá váltak az Észak-atlanti Szövetségnek és az Európai Uniónak is. Maga a koncepció csak ezt követően fogalmazódott meg, felismerve, hogy a tágran értelmezett biztonsági szektor (részleges) reformjára más körülmények között is szükség lehet. 2005-2006-ban minden nemzetközi szervezet agendájára felkerült a koncepció, melyek közvetlenül, vagy közvetetten résztvevői a stabilizációs, rekonstrukciós törekvéseknek a törekeny országokban éppúgy, mint a transzformációs törekvéseknek a stabil országokban. A koncepció kialakításában az ENSZ, az EU, a NATO, az EBESZ, a Világbank és az OECD⁶ is aktívan részt vett, hiszen a biztonságpolitikai törekvések óhatatlanul is kölcsönhatásban állnak a gazdasági folyamatokkal. A XXI. század első évtizedei pedig már egyértelműen jelzik, hogy felértékelődtek a biztonság gazdasági elemei, és önálló tényezőként jelennek meg [Gazdag, 2012].

A nemzetközi közösség válságkezelési, béketeremtési, intézmény- és államépítési gyakorlatai dinamikusan fejlődtek a XX. században és számos kvantitatívan és kvalitatívan értelmezhető eredményt hoztak. A XXI. század elejére a legjobb tapasztalatok és az új, globális kihívások ugyanabba az irányba mutattak: a válságkezelési műveletekben a misszió eszközeit, tevékenységi körét és vezetését is átfogóan célszerű tervezni és menedzselni. Az *integrált missziók létrehozása* komoly technikai kihívás, de az átfogó szemléletben tervezett missziókban multiplikátorként hatnak egymásra a különböző komponensek. Mindezek eredményeképp 2005-2006-ban három új koncepció körvonalazódott a nemzetközi szervezetek tevékenységében:

1. a Biztonsági Szektor Reform koncepciója, melyhez hozzájárult az EU, az ENSZ, az OECD és a Világbank, illetve a NATO és az EBESZ;
2. a Holisztikus Megközelítés, mely magyar javaslatra került a prioritások közé, valamint a Civil-Katonai Koordináció⁷ az EU-ban, illetve
3. az integrált műveletek civil és katonai tevékenységeire vonatkozó Komprehenzív Tervezés és Akció⁸ (KTA) a NATO-ban.

⁶ ODA-DAC: Official Development Assistance – Development Assistance Committee: az OECD hivatalos fejlesztési segélynyújtását koordináló bizottság

⁷ Civil-Military Coordination (CMCO)

⁸ Concerted Planning and Action (CPA)

EU BIZTONSÁGI SZEKTOR REFORM KONCEPCIÓ

Az Európai Unióban, első ízben 2005-ben került kidolgozásra egy, a Biztonsági Szektor Reformra vonatkozó stratégiai dokumentum, mely hangsúlyozza a személyi biztonság és a jó kormányzás fontosságát (transzparencia, jogállamiság, elszámoltathatóság, civil kontroll a fegyveres erők fölött, a társadalom bevonása, konszenzusra való törekvés). Ez egyfelől azt igazolta, hogy a Biztonsági Szektor Reform az egyik legígéretesebb eszköz a stabilizációhoz, másfelől azt, hogy az EU rendelkezik az ehhez szükséges politikai és pénzügyi eszközökkel [Górka-Winter, 2015].

A Politikai és Biztonsági Bizottság (PSC)⁹ által 2005. október 13-án elfogadott dokumentum¹⁰ tartalmazza a reform-folyamatokra vonatkozó alapelveket, és a konkrétan az afrikai műveletekre vonatkozó ajánlásokat. A dokumentum lefekteti az EU Biztonsági Szektor Reform műveleteinek jogi kereteit, kitér az integrált, civil és katonai komponenseket is tartalmazó, széleskörű partnerhálózattal együttműködő (kormányzati szervezetek, kormányközi szervezetek, privát szféra, nem-kormányzati szervezetek, helyi lakosság) miszsiók tervezésével és vezetésével kapcsolatos feladatokra, és megemlíti a készülőben lévő komprehenzív tervezési koncepciót. A keretdokumentum fő pontjai:

- A reform-folyamatokban mindig az érintett országé a vezető szerep.¹¹
- A teljesítmény mérése¹² a korábbiak mellett azért is fontos, mert az új tapasztalatok is beágyazásra kerülhetnek a még fejlődő koncepcióban.
  - A válságkezelésben általában és a Biztonsági Szektor Reform során holisztikus megközelítést¹³ kell alkalmazni. Ez a megközelítés érvényes a donorok támogatásainak és a művelet komponenseinek összehangolásában, valamint a reformok előkészítése, kidolgozása és végrehajtása során egyaránt.
- Testreszabott megoldások,¹⁴ vagyis a válságkezelési mechanizmust és az alkalmazásra kerülő eszközöket a helyi adottságokhoz kell szabni.¹⁵
- Az átfogó műveletekben kiemelten fontos szerep jut a koordinációs mechanizmusoknak,¹⁶ és azok támogatása úgy a donorok, mint a célország irányában.

⁹ Political and Security Committee (PSC)

¹⁰ EU Concept for ESDP Support to Security Sector Reform (SSR) in Africa

¹¹ Local Ownership

¹² Measuring Progress

¹³ Holistic Approach

¹⁴ Tailored Approach

¹⁵ Magyar tagállami javaslatként került bele a dokumentumba

¹⁶ Co-ordinated Approach

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

Azokban az országokban, ahol szükségessé válik a biztonsági szektor reformja, rendszerint a haderő reformja is részét képezi az átfogó stratégiának. Ahol nagy létszámú¹⁷ állomány-csökkentés válik szükségessé egy fegyveres konfliktus lezárásával, és korábban harci alakulatokban szolgált katonák leszerelése történik, ott sor kerülhet *Leszerelés, Demobilizáció, Reintegráció* (DDR)¹⁸ feladatrendszer végrehajtására. Példa volt erre Burundi, Elefántcsontpart, Haiti, a Kongói Demokratikus Köztársaság, a Közép-Afrikai Köztársaság, Ruanda, Sierra-Leone, Szomália és Szudán.

A Leszerelés, Demobilizáció, Reintegráció célja az, hogy egy fegyveres konfliktus lezárását követően hozzájáruljon a béke kezdeti stabilizációjához, és megteremtse a társadalmi és gazdasági fejlődéshez szükséges biztonsági környezetet. Elemei:

- Leszerelés: A kézfegyverek, lőszer, robbanóanyagok, könnyű- és nehéz fegyverek begyűjtése a volt háborús katonáktól és gyakran a lakosságtól, majd azok dokumentálása, ellenőrzése és megsemmisítése.
- Demobilizáció: Aktív katonák leépítése a fegyveres erőktől és csoportoktól, beleértve a visszaillesztés időszakát.¹⁹
- Reintegráció: Az a folyamat, melynek során a volt katonák civil foglalkozáshoz, fenntartható munkához és jövedelemhez jutnak. Bár a reintegráció egy politikai döntésen alapuló szocio-ökonomiai folyamat, lokálisan, a helyi közösségekben megy végbe.

A koncepció legfontosabb elemei, műveleti vonatkozásai és az együttműködés jogi és pénzügyi keretei tehát a nemzetközi közösség tagjainak egyetértésével kerültek meghatározásra. *Jelentős előrelépés 2006-ban történt az intézmények közti kooperációban.* Három olyan magyar javaslat hangzott el az EU és az ENSZ felé, mely, azonnal elfogadásra került mindkét szervezetben:

1. Dolgozzanak ki egy moduláris (szabadon választható, és tetszőlegesen kombinálható elemekből álló) Biztonsági Szektor Reform programot, melynek központi elemeire épülnek a helyi tényezők.
2. E moduláris Biztonsági Szektor Reform programnak szükség esetén választható, úgynevezett „0.” modulja legyen a Leszerelés, Demobilizáció, Reintegráció (DDR) projekt.
3. Tekintettel arra, hogy az ENSZ és az EU között egyetértés van a Biztonsági Szektor Reform koncepció alapvető kérdéseiben, figyelembe véve, hogy az ENSZ már rendelkezik egy Leszerelés, Demobilizáció, Reintegráció Kézikönyvvel [Integrated DDR Standards (IDDRS)²⁰], az *EU vegye át az ENSZ Demobilizáció, Reintegráció Kézikönyvét műveleti alkalmazásra.*

¹⁷ Kifejezetten a változás abszolút értékének van jelentősége, nem az arányának

¹⁸ DDR- Disarmament, Demobilization and Reintegration

¹⁹ Rövid idejű segélyprogram leszerelt katonáknak.

²⁰ „UN DDR Handbook”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

2005-2006 folyamán tehát kidolgozásra kerültek a nemzetközi szervezetekben az átfogó megközelítésen alapuló Biztonsági Szektor Reform koncepciók, 2007-ben pedig már műveleti tapasztalatok is rendelkezésre álltak, így megkezdődött a koncepció továbbfejlesztőinek és a műveleti résztvevőinek felkészítése. A Biztonsági Szektor Reform elméleti és gyakorlati oktatása is megindult, mára az EU, az ENSZ, a NATO és az EBESZ is beemelte képzési programjába. Az oktatási anyagok kidolgozásában és prezentálásában jelentős katonai és civil oktatási intézmények, kutatóintézetek, és nem-kormányzati szervezetek is részt vettek.

A LISSZABONI SZERZŐDÉS HATÁSA

A Lisszaboni Szerződés némileg átalakította az EU válságkezelési struktúráit, így az Európai Biztonság- és Védelempolitika (EBVP)²¹ helyébe a Közös Biztonság- és Védelempolitika (KBVP)²² lépett, a Civil-Katonai Sejt²³ beágyazódott az Európai Külügyi Szolgálatba (EKSZ),²⁴ és a civil ügyekért felelős VII.,²⁵ valamint a katonai ügyekkel foglalkozó VIII. Főigazgatóság²⁶ összevonásával létrejött a Civil-Katonai Tervezési Igazgatóság (CKTI).²⁷ E változások következtében ma már a katonai és civil szakértők holisztikus megközelítéssel, egy egységként tervezik az integrált műveleteket, így a Biztonsági Szektor Reform missziókat is. Emiatt az átfogó, számos uniós szakpolitikát érintő jellege miatt az uniós SSR tevékenységek esetében a tervezés, az unión belüli belső koordináció, valamint a célországokban történő egységes megjelenés, vagyis a tevékenységek koherenciája jelentik jelenleg a legnagyobb kihívást. Ez annak ellenére is igaz, hogy a Lisszaboni Szerződés mind az „új típusú” főképviselői tisztség létrehozatala, mind az EKSZ felállítására révén sokat segített e kérdésekben [Varga, 2011].

A BIZTONSÁGI SZEKTOR REFORM ÉS AZ ENSZ

Az ENSZ-ben hagyományosan a DPKO²⁸ foglalkozik a biztonsági szektor egyes részterületeinek reformjával, 2007 óta pedig a stratégiai szint támogatása a fő feladatuk. A DPKO-ban is teret nyert a holisztikus megközelítés [Fekete, 2005] alkalmazása, így 2007 óta az ENSZ tevékenysége biztonsági szektor teljes egészére kiterjed. Ugyanebben az évben

²¹ European Security and Defence Policy (ESDP)

²² Common Security and Defense Policy (CSDP)

²³ EU Civil-Military Cell (CivMil Cell)

²⁴ European External Action Service (EEAS)

²⁵ DG E VII

²⁶ DG E VIII, DG RELEX

²⁷ Crisis Management Planning Directorate (CMPD)

²⁸ Department of Peacekeeping Operations/Békefenntartó Műveletek Részlege

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

alakította meg Ban Ki-moon főtitkár az Inter-Agency Biztonsági Szektor Reform Munkacsoportot (IASSRTF)²⁹ azzal a céllal, hogy (1) az ENSZ átfogóan és egységesen tudjon reagálni, (2) hogy hatékonyan és eredményesen tudjon részt venni az egyes országok biztonsági szektorának megreformálásában, és (3) ennek érdekében kiszélesítette az ENSZ ez irányú szakpolitikai és műveleti képességeit.

Az IASSRTF társelnökei a DPKO és az United Nations Development Programme (UNDP), az elnökség és további tizennégy szervezeti egység vesz részt a biztonsági szektor reformmal kapcsolatos feladatokban, és koordinálja az IASSRTF munka-tervének kialakítását és implementációját. Az ENSZ ezen túlmenően felállított egy SSR szakértői listát (UN Roster of SSR Experts) is. Az IASSRTF Elnökségét a DPKO Security Sector Reform Unit (SSRU)³⁰ adja, ez a Biztonsági Szektor Reform technikai központja az ENSZ szervei, illetve a nemzeti és nemzetközi partnerek irányába. Az SSRU programjai felölelik a politikai, stratégiai és technikai segítségnyújtást, a béketámogató műveletekben való részvételt, iránymutatások kidolgozását a partnerek és az ENSZ magas szintű vezetőinek részére.

Kezdődátum	Misszió	Vezető	Célország
1992.04.24.	UNSOM United Nations Assistance Mission in Somalia	ENSZ	Szomália
1995.12.21.	United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina	UN	Bosznia-Hercegovina
1999.08.06.	MONUSCO United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo	ENSZ	Kongói Demokratikus Köztársaság
2000.12.05.	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation	EU	Albánia, Bosznia-Hercegovina, FYROM, Horvátország, Koszovó, Montenegró, Szerbia
2001.12.20- 2014.12.31.	ISAF	NATO	Afganisztán
2002.01.01.	UNOWA United Nations Office for West Africa	ENSZ	Nyugat-Afrika
2003.01.01.	EUPM BIH European Union Police Mission in Bosnia-Herzegovina	EU	Bosznia-Hercegovina
2003.07.24.	RAMSI Regional Assistance Mission to Solomon Islands	Ausztrália	Solomon-szigetek

²⁹ Inter-Agency SSR Task Force

³⁰ Az egység a Jogállamisági és Biztonsági Intézmények Hivatalában (Office of Rule of Law and Security) van

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

Kezdődátum	Misszió	Vezető	Célország
2004.04.04.	UNOCI United Nations Operation in Côte d'Ivoire	ENSZ	Elefántcsontpart
2005.04.12.	EUPOL Kinshasa European Union Police Mission in Kinshasa, Democratic Republic of the Congo	EU	Kongói Demokratikus Köztársaság
2005.06.08.	EUSEC RD CONGO European Union Security Sector Reform Mission in the Democratic Republic of the Congo	EU	Kongói Demokratikus Köztársaság
2005.07.01.	EUJUST LEX European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq	EU	Irak
2006.01.01.	EUPOL COPPS European Union Co-ordinating Office for Palestinian Police Support	EU	Palesztin Hatóság (PH)
2006	KOSOVO ISSR Internal Security Sector Review	UNDP	Koszovó
2006.05.22.	SAP EU Stabilization and Association Program	EU	Albánia
2007.01.01.	European Commission assistance to the Colombian justice sector	EU	Kolumbia
2007.05.22.	BCPR Bureau for Crisis Prevention and Recovery	UN	Burundi, Közép-Afrikai Köztársaság, Ruanda, Sierra-Leone, Szomália
2007.06.15.	EUPOL Afghanistan European Union Police Mission to Afghanistan	EU	Afganisztán
2007.06.15.	SSRP Palestinian Authority (PA) Security Sector Reform Program	US	Palesztin Hatóság (PH)
2008.01.01.	UNDP Justice Sector Support Programme	UN	Ruanda
2008.02.12.	EU SSR Guinea-Bissau European Union Mission in Support of Security Sector Reform in Guinea-Bissau	EU	Bisszau-Guinea
2009.06.26.	UNIOGBIS United Nations Integrated Peace-building Office in Guinea-Bissau	ENSZ	Bisszau-Guinea
2010.04.10.	EUTM Somalia European Union Training Mission Somalia	EU	Szomália
2011.01.01.	BNUB United Nations Office in Burundi	UN	Burundi

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

Kezdődátum	Misszió	Vezető	Célország
2012.07.16.	EUCAP NESTOR European Union Regional Maritime Capacity Building for the Horn of Africa and the Western Indian Ocean	EU	Afrika szarva Szomália, Dzsubuti Nyugat Indiai Óceán Seychell-szigetek, Tanzánia
2012.07.16.	EUCAP Sahel Niger European Union Capacity Building	EU	Nigéria
2012.12.20.	AFISMA African-led International Support Mission in Mali		Mali
2013.02.18.	EUTM Mali European Union Mali Training Mission		Mali
2013.04.25.	MINUSMA United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali	ENSZ	Mali
2014.04.10.	MINUSCA United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic	ENSZ	Közép Afrikai Köztársaság
2014.07.22-	Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform	EU	Ukrajna

2. sz. táblázat: Biztonsági Szektor Reformjához kapcsolódó missziók

Ban Ki-moon ENSZ főtitkár 2013-as jelentésében ismételten kifejtette az ENSZ Biztonsági Szektor Reform támogató tevékenységére vonatkozó elképzeléseit. Hangsúlyozta, hogy a biztonsági szektor reformok során ENSZ célja az, hogy számon kérhető biztonsági szervezetek gondoskodjanak a biztonságról, melyek jogállami keretek és megfelelő civil kontroll alatt működnek, és tekintettel vannak a személyiségi jogokra. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2014. április 28-án fogadta el az *első, kifejezetten a Biztonsági Szektor Reformra vonatkozó*, s a nemzetközi biztonsági architektúrában azóta is egyedülálló *határozatát*.³¹ Az ENSZ BT 2151-es határozata megerősíti a koncepció alkalmazásának központi szerepét a béketámogató műveletekben, és világos ajánlásokat tartalmaz a műveletekben való részvételre vonatkozóan. Ez a határozat is megerősíti az EU-ban már elfogadott és működő normákat, vagyis:

³¹ <http://unscr.com/en/resolutions/2151> (Letöltés: 2017. 06.24)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

- a befogadó nemzet vezető szerepét;
- a Biztonsági Szektor Reform egyszerre technikai és politikai koncepció;
- a támogatás szektor egészére kiterjed;
- kompetenciákat.

A BIZTONSÁGI SZEKTOR REFORM PROGRAMOK ÚJ KIHÍVÁSAI

Egy adott ország biztonsági szektorának reformjára akkor kerülhet sor, amikor a konfliktus, transzformáció, vagy az átmenet már lezárult. Ez biztosítja a reformfolyamatok és az ország integritása szempontjából releváns bizalmi és operatív feltételeket, az érintett döntéshozó és végrehajtó szerveknek szükséges támogatottságot és felhatalmazást a reformok végrehajtására. A műveleti tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy a Biztonsági Szektor Reformja legtöbbször olyan körülmények között kezdődik meg, melyek kevésbé alkalmasak egy művelet beindításához és sikerességéhez. Ezen gátló tényezők egy része persze természetes következménye annak, ha egy állam tekintélyes politikai, társadalmi vagy gazdasági változáson megy keresztül, a reformok holisztikus megtervezését és végrehajtását nagymértékben lassítja és nehezíti az instabil, institutionális hiányosságokkal küszködő műveleti környezet [Born–Schnabel, 2006].

A másik problémakör, amivel szembe kellett nézniük a nemzetközi szervezeteknek (és néhány tagállamnak is), a belső koordinációval kapcsolatban merült fel a koncepció fejlődésének és műveleti alkalmazásának első éveiben. A Biztonsági Szektor Reform, mint holisztikus koncepció annyi sok területet érint stratégiai és műveleti szinten egyaránt, hogy minden országban és nemzetközi szervezetben több releváns szervezeti egység foglalkozik vele. A tapasztalat rámutatott, hogy bizonyos kompetenciák duplikáltak, mások hiányosan voltak jelen, voltak átfedések a hatáskörökben és az inputok egységes becsatornázása is gondot okozott kezdetben. Az ENSZ-ben a DPKO és az UNDP között is akadt hiányosság műveleti koordináció területén, később pedig Brüsszelt érte kritika, amiért túlságosan hangsúlyos a katonai komponens szerepe a holisztikus, civil-katonai tervezésben, noha a civil műveleti tervezési kapacitás egyáltalán nem volt.

A XXI. századba lépve a Biztonsági Szektor Reform, mint holisztikus koncepció kialakítása és operatívvá tétele a nemzetközi szervezetek *egyik prioritásává lépett elő*. A kezdeti stratégiai kihívások megoldása a tagállami szakértők bevonásával került sor [Batt, 2006].

A KONCEPCIÓ FEJLŐDÉSÉT ÖVEZŐ KIHÍVÁSOK

KOMMUNIKÁCIÓ

A Biztonsági Szektor Reform sikere nagymértékben függ a helyi társadalomtól. A helyi vezetés alapelveinek a kezdetektől érvényesülnie kell a média és kommunikációs kampányokban, melyben kiemelten fontos a reformok vezetőinek szereplése. Javasolt, a média-kommunikációs eszközöknek a minden etnikai csoportot reprezentatívan képviselő fókusz

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

csoportos tesztelése. A programot a helyi társadalommal való teljes együttműködésben kell implementálni. A nemzetközi résztvevők egyik feladata a társadalmi párbeszéd elősegítése a tervezett reformokról.

A HOLISZTIKUS MEGKÖZELÍTÉS

A Holisztikus megközelítésben végzett műveleti tervezés és vezetés rendkívül munkaigényes, a helyzet-feltárástól (pl. Tényfeltáró Missziók/Fact Finding Missions) a művelet végéig, az új struktúrák és mechanizmusok stabilizációjáig. A megközelítés alkalmazásával elmélyült a helyzetfeltáró és -elemző tevékenység is. Először a Kongói Demokratikus Köztársaságban volt megfigyelhető, hogy a reformok alapos megtervezéséhez olyan területeket is fel szükséges mérni, melyeket korábban sem a békefenntartó, sem a stabilizációs-rekonstrukciós, sem a fejlesztési missziók során nem vizsgáltak. Átfogó keresztmetszeti vizsgálatra van tehát szükség az intézményi és társadalmi kihívások megértése érdekében. *A holisztikus megközelítés a műveletek végrehajtása során is egyre inkább érvényesült.* Kezdetben olyan területeken, ahol a költségek racionalizációja kívánta meg, például a logisztikában, étkeztetésben, később azonban az integrált parancsnoki és jelentési láncok is kezdtek kialakulni. Kijelenthető, hogy a Holisztikus Megközelítés alkalmazására rendkívüli munkaigényessége ellenére is szükség van, mert ez a záloga az időálló megoldásoknak, és mert a különböző, egymást befolyásoló tényezők gyakran igényelnek adaptációt a résztvevőktől. Koszovóban került sor először átfogó Biztonsági Szektor Reform Felülvizsgálatra, vagyis a szektor teljes egészére vonatkozó helyzetfelmérésre még a reformok megtervezése előtt, annak érdekében, hogy a végső státusz-megállapodással kapcsolatos tárgyalásokkal együtt a biztonsági szektor is áttekintésre kerüljön [Welch, 2007], vagyis komplementer funkciót töltött be a politikai változások folyamatában.

ÖSSZEFOGLALÁS

A legutóbbi felmérések jelentős előrelépést mutatnak a Biztonsági Szektor Reformok tervezésében és irányításában. A koncepció a tapasztalatok folyamatos visszacsatolásával alakult, és a SAFERWORLD³² szerint az alábbi területeken volt kiugró a fejlődés:

- a nemzeti szakpolitikák kidolgozásának támogatása;
- mérhető eredmények;
- a koordináció javítása a résztvevő intézmények között;
- a helyi önkormányzatok hatékony támogatása;
- a bizalom erősítése a helyi közösségekben;

³² Safer World – Nemzetközi független kutatóintézet (Bristol, 1989), amely programja szerint a konfliktusok megelőzésével és egy biztonságos élet megteremtésével foglalkozik (<http://www.saferworld.org.uk/>)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

- a civil szféra bevonása az információs kampányokba;
- a bizalom erősítése a társadalom különböző csoportjai között;
- a nők mobilizálása a vitafórumokon való vélemény-nyilvánításra;
- a nők biztonságérzetének javítása;
- a fiatalság részvételének támogatása;
- a kereseti lehetőségek javítása.

Továbbra is problémát okoz a magán hadseregek átláthatóságának és elszámoltathatóságának kérdésköre. Biztató volt a Montreaux-i Egyezmény³³ aláírása, a probléma megoldása azonban nehézkes az érintett országok és szervezetek közti eltérő jogi szabályozás miatt, esetenként azonban továbbra sincsen alternatívájuk.

A koordinációs mechanizmusok továbbfejlesztése immár folyamatossá váló célkitűzés a Biztonsági Szektor Reformban résztvevő partnerek között, és az EU-ban egyaránt. Problematikus a műveletek irányítása és a civil-katonai koordináció is, bár az egységes parancsnoki lánc kialakításának gondolata 2006-ra datálódik.

A holisztikus megközelítés alkalmazásának szükségességét illetően merültek fel kérdések a nemzetközi közösségben. Elmondható, hogy hatására elmélyült a helyzetfeltáró és -elemző tevékenység, új lehetőségek nyíltak a modernizáció és a volt harcoló katonák társadalomba történő visszaállításának terén is. Először a Kongói Demokratikus Köztársaságban volt megfigyelhető, hogy a reformok alapos megtervezéséhez olyan területeket is fel kellett mérni, melyeket korábban sem a békefenntartó, sem a stabilizációs-rekonstrukciós, sem a fejlesztési missziók során nem vizsgáltak. Átfogó keresztmetszeti vizsgálatra van tehát szükség az intézményi és társadalmi kihívások megértése érdekében. A holisztikus megközelítés a műveletek végrehajtása során is egyre inkább érvényesült. Kezdetben olyan területeken, ahol a költségek racionalizációja kívánta azt meg, például a logisztikában, étkeztetésben, később azonban az integrált parancsnoki és jelentési láncok is kezdtek kialakulni. A Biztonsági Szektor Reform felülvizsgálatára első alkalommal Koszovóban került sor.

Az eddigi operatív tapasztalatok és felmérések alapján elmondható, hogy a fő donorok, vagyis a főbb nemzetközi szervezetek és nemzetállami donorok részvétele és támogatása nélkülözhetetlen volt a Biztonsági Szektor Reform programokban, és a koordináció, illetve az átfogó tervezés hatékonyságának növelésével az egyik legfontosabb válságkezelési és biztonságpolitikai koncepcióvá vált. Ezért az SSR-ra való felkészítés továbbra is fontos feladata, hiszen csak így válhat biztosítottá a szakértői hálózat és tudástár kiszélesítése.

³³ [Montreux](#), Svájc, 2008. szeptember 17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Batt, J (2006): EU Presidency Conference on Security Sector Reform in the western Balkans, Vienna, February 13-14 2006, EU ISS <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/rep06-03.pdf> (letöltve: 2016. 06. 28.)
2. Born, H. – Caparini, M. – Fluri, P., (eds., 2002), Security Sector Reform and Democracy in Transitional Societies, Nomos, Baden-Baden
https://www.google.hu/search?sourceid=navclient&hl=hu&ie=UTF-8&rlz=1T4IRFA_enHU468HU468&q=Born%2c+H.+%e2%80%93+Caparini%2c+M.+%e2%80%93+Fluri%2c+P.%2c+%28eds.%2c+2002%29%2c+Security+Sector+Reform+and+Democracy+in+Transitional+Societies%2c+Nomos%2c+Baden-Baden (Letöltés: 2017. 02.15)
3. Brzoska, M. (2003): Development Donors and the Concept of Security Sector Reform, DCAF Occasional Paper no. 4, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva
<http://www.dcaf.ch/Publications/Development-Donors-and-the-Concept-of-Security-Sector-Reform> (Letöltés: 2017.02.25)
4. Ball, N. (2002): Enhancing Security Sector Governance: A Conceptual Framework for UNDP, October 9 2002. <http://www.gsdr.org/document-library/enhancing-security-sector-governance-a-conceptual-framework-for-undp/> (Letöltés: 2017. 03.10.)
5. Chalmers, M. (2000): Security Sector Reform in Developing Countries: An EU Perspective, Saferworld and the Conflict Prevention Network, London. <http://www.gsdr.org/document-library/security-sector-reform-in-developing-countries-an-eu-perspective/> (Letöltés: 2017. 03.10)
6. Chanaa, J. (2002): Security Sector Reform: Issues, Challenges and Prospects, Adelphi Papers, no. 344, Oxford University Press, Oxford
7. Cooper, N. – Pugh, M. (2002): Security Sector Transformation in Post-Conflict Societies, CDSG Working Paper, King's College, London
8. Edmunds, T. (2002): Security Sector Reform: Concepts and Implementation, DCAF Working Paper no. 3, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva.
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjluuPK49nUAhVmqJokHZ74AeAQFggIMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dcaf.ch%2Fcontent%2Fdownload%2F36494%2F528205%2Ffile%2F01_Edmunds.pdf&usq=AFQjCNHc30fFMX_9H-8K2w6PqWMrVKd3A (Letöltés: 2017. 03.20)
9. Gazdag, F. (2008): A Biztonsági szektor reformja és a nemzetközi szervezetek, Nemzet és Biztonság, 2008. december, 35-43.o., Nemzeti Közzolgálati Egyetem, HU ISSN 1789-5286
10. Gazdag, F. (2012): A Biztonságpolitikai kihívások természetéről, Grotius, 2012.02.10., Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézete és Nemzetközi Doktori Iskola, © 2006-2017 Redmond Kft.
http://www.grotius.hu/doc/pub/DQFPQW/2012_35_gazdag_a_biztonsagpolitikai_kihivasok_termezeterol.pdf

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

11. Germann, W. – Edmunds, T. (szerkesztők, 2003): Towards Security Sector Reform in Post Cold War Europe: A Framework for Assessment, DCAF/BICC ISBN:978-3-8329-0404-3
12. Górka-Winter, B. (2015): EU Security Sector Reform Requires Revision to Achieve and Maintain Its Goals. The Polish Institute of International Affairs Bulletin No. 32 (764), 23 March 2015 © PISM https://www.pism.pl/files/?id_plik=19405 (Letöltés: 2017. 04.04)
13. GROSS, E. – JACOB, M. (2013): Assessing the EU's Approach to Security Sector Reform (SSR). Study by the Directorate-General for External Policies of the Union, Directorate B, Policy Department for the European Parliament's Subcommittee on Security and Defence. January 23 2013. © European Union, ISBN: 978-92-823-4081-3
14. Hänggi, H. (2009): Security Sector Reform, Vincent Chetail (ed.), Post-Conflict Peacebuilding – A Lexicon, Oxford: Oxford University Press
15. Hendrickson, D. (1999): A Review of Security-Sector Reform, CSDG Working Paper no. 1, Centre for Defence Studies, King's College, London
16. Hendrickson, D. (2009): Key Challenges Facing Security Sector Reform: A Case for Reframing the Donor Policy Debate, Birmingham: GFN-SSR, University of Birmingham. SIPRI Yearbook 2002.
17. Hendrickson, D. – Karkoszka, A. (2002): The Challenges of Security Sector Reform, SIPRI Yearbook 2002: Armaments, Disarmament and International Security, Oxford University Press, Oxford. SIPRI Yearbook 2002,
18. Karkoszka, A. (2003): The Concept of Security Sector Reform, Security Sector Reform: Its Relevance for Conflict Prevention, Peace Building, and Development, United Nations Office at Geneva and Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva; pp. 9-15. https://www.google.hu/search?sourceid=navclient&hl=hu&ie=UTF-8&rlz=1T4IRFA_enHU468HU468&q=Karkoszka%2c+A.%282003%29%3a+The+Concept+of+Security+Sector+Reform%2c+Security+Sector+Reform (2017. 04.25)
19. Molnár, A (2016): A biztonsági szektor reformja, In: Koller Boglárka, Marsai Viktor (szerk.), Magyarország Európában, Európa a világban: Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára. 422.o., Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2016. 389-400.o., ISBN:978-615-5680-08-3
20. OECD (2004): Security System Reform and Governance: Policy and Good Practice. DAC Reference Document, OECD, Paris <http://www.gsdr.org/document-library/security-system-reform-and-governance-policy-and-good-practice/> (2017.04.14)
21. SAFERWORLD Report, Community-based approaches to safety and security Lessons from Kosovo, Nepal and Bangladesh, March 2013 https://www.google.hu/search?sourceid=navclient&hl=hu&ie=UTF-8&rlz=1T4IRFA_enHU468HU468&q=SAFERWORLD+Report%2c+Community-based+approaches+to+safety+and+security+Lessons+from+Kosovo%2c+Nepal+and+Bangladesh%2c+March+2013 (2017. 04.12)
22. Smith, C. (2001): Security Sector Reform: Developmental Breakthrough or Institutional Re-engineering, Conflict, Security and Development, vol. 1, no. 1 <http://www.gsdr.org/document->

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 3. szám

library/security-sector-reform-development-breakthrough-or-institutional-engineering/ (Letöltés: 2017. 04. 25)

23. UN DPKO (2010): DDR in peace operations – a retrospective United Nations Department of Peacekeeping Operations Office of Rule of Law and Security Institutions Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) Section, United Nations Department of Peacekeeping Operations Office of Rule of Law and Security Institutions Disarmament, Demobilization and Reintegration Section http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/DDR_retrospective.pdf
24. Varga, M. (2011): Az Európai Unió és a biztonsági szektor reformja, Nemzet és Biztonság, 2011. november, 39-51.o., Nemzeti Közszerológati Egyetem, HU ISSN 1789-5286
25. Welch, A. C. (2007): A Security Sector Review in Kosovo – An Holistic Approach to SSR, National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in cooperation with the Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, ISBN 3-902456-62-0, pp. 46-47.
26. Winkler, T. (2002): Managing Change: The Reform and Democratic Control of the Security Sector and International Order, DCAF Occasional Paper no. 1, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva